

5. Вершинин А.П. Способы защиты гражданских прав в суде. – СПб.: Изд-во СПб.У, 1997. – 164 с.
6. Красавчикова Л.О. Понятие и система личных, не связанных с имуществом, прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Урал. Гос. юрид. академия. – Екатеринбург, 1994. – 43 с.
7. Гражданское право / Под ред. Ю.К. Толстого, А.П. Сергеева. – СПб.: Теис, 1996. – Ч. 1. – С. 244.
8. Вершинин А.П. Выбор способа защиты гражданских прав. – СПб.: Теис, 2000.
9. Советское гражданское право / Под ред. В.Ф. Маслова, А.А. Пушкина. – К.: Вища шк., 1977. – Ч. 1.
10. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: В 4 т. / А.Г. Ярема, В.Я. Карабань, В.В. Кривенко, В.Г. Ротань. – К.: АСК; Севастополь: Ін-т юрид. дослід., 2004. – Т. 1. – 928 с.
11. Гордон В.М. Иски о признании. – Ярославль: Тип. губернского правления, 1906.
12. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / Кер. авт. кол. В.І. Борислава, Л.М. Баранова, І.В. Жилінкова та ін.; За заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасиво-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – 480 с.
13. Илларионова Т.И. Система гражданско-правовых охранительных мер: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Свердловск, 1985. – С. 6.
14. Цивільне право України: Підручник: У 3 кн. / Є.О. Харитонов, Р.О. Стефанчук, А.І. Дрішлюк та ін.; За ред. Є.О. Харитонova, А.І. Дрішлюка. – О.: Юрид. літ., 2005. – Кн. 1. – 528 с.
15. Кузнецова Л. Некоторые вопросы признания права как способа защиты гражданских прав // Право и экономика. – 2004. – № 11. – С. 20-25.

УДК 347.721

К.В. Денисенко

ОЗНАКИ КОРПОРАТИВНИХ МАЙНОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Проблематика, пов'язана з корпоративними правовідносинами, впродовж останніх років не втрачає своєї актуальності. Навпаки, внаслідок швидкого розвитку підприємництва та появою великої кількості господарських товариств вона потребує більш глибокого вивчення та вдосконалення. Тим більше що значна кількість питань у цій галузі залишається дискусійними.

Увагу проблемам визначення поняття, ознак та правової природи корпоративних правовідносин досліджували такі науковці, як С.М. Братусь, О. Гірке, О.С. Іоффе, Т.В. Кашаніна, О.Р. Кібенко, В.М. Кравчук, В.В. Луць, Р.Б. Сивий, І.В. Спасиво-Фатєєва, О.Р. Шершеневич та ін.

Для того щоб встановити, чи належать корпоративні відносини до цивільно-правових, необхідно обґрунтувати, що в їх основі лежать такі суспільні відносини, які входять у предмет цивільного права і регулюються за допомогою цивільно-правового предмета за допомогою з'ясування притаманних їм ознак. Разом з тим у цій статті варто приділити увагу ознакам корпоративних майнових правовідносин.

Корпоративні відносини є самостійними відносинами з властивими тільки їм особливостями, які дозволяють виділити корпоративні відносини в окрему групу правовідносин.

Слід зазначити, що термін «відносини» використовується нині в різних сферах суспільного життя і всіма науками. Суспільними відносинами є зв'язки

між людьми, що встановлюються в їхньому повсякденному житті і спільній діяльності. «Все, що існує, перебуває у відносинах, і ці відносини є істиною будь-якого існування», – зазначав Г. Гегель з приводу суспільних відносин. Різновидом такої істини є правові відносини. Усі ознаки починають формуватися із загального поняття «правовідносини», і ця гілка правовідносин є родовою [1, с. 157-163]. Ця ідея відокремлення родових ознак розроблялася впродовж багатьох сторіч. Тому можемо говорити про те, що корпоративним відносинам притаманні ознаки загальних правовідносин, а саме:

– суспільний характер. У цілому можемо зауважити, що в основі будь-яких правовідносин лежать суспільні правовідносини, що природно. Будь-які відносини не можуть виникати та існувати без впливу людей – це одна з головних ознак відносин взагалі;

– вольовий характер. Тільки за наявності волі суб'єкта можуть виникнути правовідносини. У цій ознаці головне те, що самостійність і незалежність учасників виключає виникнення між ними будь-яких правовідносин, крім їхньої узгодженої, загальної волі. Це виявляється за допомогою волевиявлення шляхом участі в роботі органів управління корпоративної організації;

– нормативний характер. Всі обставини, що пов'язані з виникненням і реорганізацією правовідносин, ґрунтуються на правових нормах, які «безпосередньо породжують правові відносини і реалізуються через них. Між цими феноменами існує причинний зв'язок», – пише Є.О. Харитонов [6, с. 32]. На думку С.С. Алексєєва, єдиною підставою виникнення юридичного зв'язку в матеріальному відношенні є наділення одного учасника суспільних відносин суб'єктивним правом і покладання на іншого юридичних обов'язків. У цьому разі юридична зв'язаність виникає автоматично, незалежно від бажання учасників – внаслідок єдності прав і юридичних обов'язків.

На сьогодні, як уже зазначалось, багато українських вчених працюють над питанням корпоративних відносин для поліпшення їх розуміння та намагаються викоренити прогалини у вітчизняному законодавстві. Але ці питання є дискусійними, тому за всіма ознаками поняття, сутності, елементами відсутня єдина точка зору. У вітчизняному законодавстві немає закріпленого поняття корпоративних правовідносин, що ускладнює їх практичне використання.

Загальним поняттям корпоративних правовідносин є відносини, що виникають при створенні юридичних осіб та функціонують впродовж існування та діяльності цих осіб. О.В. Щербина дає інше визначення поняттю корпоративних правовідносин і визначає їх як індивідуалізований суспільно-правовий зв'язок між особами, що є результатом впливу норми корпоративного права на фактичні суспільні відносини [8, с. 7-8].

Корпоративним майновим правовідносинам притаманні всі ознаки цивільних правовідносин, а саме: рівність учасників, автономія їхньої волі, майнова самостійність, дозволена спрямованість, захист суб'єктивних прав та майновий, компенсаційний характер відповідальності.

Слід зазначити, що характерною ознакою є й те, що корпоративні відносини виникають між самостійними суб'єктами, які є самостійними в майновому

розумінні (на підставі чого б ці відносини не виникали, вони виникають всередині юридичної особи, між її суб'єктами) та урегульовані за допомогою договірних засад. Дане положення знаходить відображення у тому, що головною підставою виникнення правового зв'язку між суб'єктами корпоративних правовідносин є договір.

На думку О.В. Щербини, корпоративним правовідносинам властиві такі ознаки: дозволена спрямованість, рівність учасників, автономія їхньої волі, майнова самостійність, захист суб'єктивних прав та майновий, компенсаційний характер відповідальності [8, с. 7-8]. Однак інші дослідники не вбачають у корпоративних правовідносинах рівності учасників. В.М. Кравчук звертає увагу на те, що «юридична особа своїм походженням «завдячує» засновнику, й існування її завжди буде назавжди підпорядковане засновнику (учаснику)... завжди буде залежна від них, незважаючи на те, що з точки зору цивільного права юридична особа та її учасник – окремі, рівні суб'єкти» [3]. Основоположний принцип рівності суб'єктів цивільних відносин, незалежно від функції, яка покладається на них у конкретних правовідносинах, є однією з основних ознак корпоративних відносин, і, відповідно, останні віднесені до предмета цивільно-правового регулювання. У літературі існує думка, що головною особливістю регулювання корпоративних відносин є поєднання принципу юридичної рівності суб'єктів з принципом підпорядкування. Специфічною ознакою корпоративних правовідносин є той факт, що самостійні й незалежні один від одного в цивільному обігу суб'єкти, вступаючи в правовідносини корпоративного характеру, можуть безпосередньо впливати на формування волі контрагента. Реалізуючи свої корпоративні права, члени корпорації беруть участь в управлінні юридичною особою. В.М. Кравчук зазначає, що «ці відносини є особливими за своєю правовою природою і тому потребують спеціального правового регулювання» [3]. О.Б. Сердюк зауважує, що в корпоративних правовідносинах немає рівності сторін і звертає увагу на те, що в даних відносинах присутня «саме наявність управлінського елемента» [5]. Відмінність відносин, що розглядаються, від адміністративно-правових виявляється в тому, що в останніх питання про те, якому із суб'єктів належить функція влади, а хто з них перебуває у стані підпорядкування, вирішується незалежно від того, чи є перший носієм прав, а інший – носієм обов'язків у конкретних правовідносинах. У корпоративних правовідносинах учасник не має примусової влади щодо корпорації. У сучасних корпораціях відсутня примусова влада відносно учасника. Учасники не зобов'язані брати участь у загальних зборах, їх проведення додержується мети «заохотити» учасників прийти до угоди. Не можна вважати елементом примусовості відносно учасника ухвалення загальними зборами рішення на підставі більшості голосів. Учасник підкоряється волі, у формуванні якої може брати участь, і в разі незгоди за ним завжди зберігається можливість припинити зв'язок з корпорацією. Це не характерно для владних відносин [2, с. 60-61]. Необхідно звернути увагу на те, що корпоративним правовідносинам не притаманний метод «влади-підпорядкування» і деякі елементи адміністративних правовідносин, оскільки володіючи владними повноваженнями, суб'єкт адміністративного права, наді-

лений державно-владними повноваженнями, використовує свої прямі функції для виконання обов'язків другої половини існуючих відносин. У корпоративних же відносинах один із суб'єктів повинен звернутися в компетентний юрисдикційний орган для примусового здійснення обов'язків іншого суб'єкта правовідносин. О.Р. Кібенко зауважує, що «ці відносини (між сторонами) і складають основний предмет корпоративного права» [3, с. 10].

На думку І.Н. Шабунової, корпоративні правовідносини мають організаційні ознаки, бо «встановлюються між суб'єктами цивільного права, юридично рівними та майново самостійними». Методом регулювання є не метод «влади – підкорення», а юридична рівність сторін. Відособлене майно одна з основоположних і загально визнаних вимог у сфері корпоративних правовідносин і корпоративного права взагалі. Н.Н. Пахомова виділяє майнову відособленість як ознаку корпорації в цілому – «корпорація це публічний статус об'єднання, привласнення якого державним реєструючим органом можливо за наявності в корпоративному об'єднанні встановлених законів ступеня узагальнення майна і узагальнення діяльності учасників» [4, с. 9-11]. Ще за часів Римської імперії є видимим зародження такої ознаки, як відособлене майно. Вже в Дигестах Юстиніана є вказівка на те, що майно *universitas* не є майно відокремлених осіб за відповідними частками у вияві співвласників, а є майно відповідної особи. Тому, наприклад, міські театри тощо суть власність міст, а не окремих городян, або загальна каса колегії не є власність членів колегії. Вимоги *universitas* не суть вимоги її членів, таким же чином і не суть борги її членів. *Universitas* можуть подавати клопотання та відповідати на суді через свого уповноваженого, який не повинен розглядатися як уповноважений окремих членів *universitas*, він діє на користь общини або союзу, а не на користь окремих осіб. Саме в результаті розвитку римських корпорацій визначилися ті правові ідеї, засоби й ознаки, які були пізніше сприйняті правом при модифікації римської *societas* і наданні їй статусу юридичної особи в сучасних правопорядках: ідея самостійної правосуб'єктності й виступ в обігу від власного імені, пов'язана з цим процесуальна правоздатність; наявність відособленого майна, що належить корпорації, а не її членам; існування незалежне від виходу зі складу окремих членів, відсутність взаємної відповідальності корпорації і членів по боргах один одного. Г.Ф. Шершеневич відзначав, що «між римським і сучасним товариством не існує спадкоємного зв'язку, але не можна, проте, заперечувати вплив римського права на пізніше розуміння цієї форми об'єднання» [7, с. 308]. У Законі про компанії Великої Британії і в доктринах країн загального права виділяють майнову відособленість корпорації від майна учасників як ознаку корпорації. Щодо майнової самостійності суб'єктів М.Н. Пахомова відзначає, що майнова самостійність суб'єктів відносно узагальненого майна «паралізується» його майновою відособленістю. Причому крім того, що узагальнене тим або іншим чином майно відособлене від всіх третіх осіб, воно і відособлено від майнових сфер учасників корпоративних відносин. Останнє означає обмеження економічних здібностей учасників з діяння на відособлене майно, оскільки режим узагальнення майна, по суті, спрямований на обмеження майнової самостійності учасників [4, с. 9-11].

Ознака майнової відособленості безпосередньо межує з принципом обмеженої відповідальності учасників корпорації. У XIX столітті для захисту прав акціонерів було розроблено поняття обмеженої відповідальності й застосовано на практиці, що різко висунуло значення капіталу. Нову ознаку корпоративних відносин виявило і практичне значення, зокрема необхідність захисту суб'єктів корпоративних правовідносин, таких, як акціонери. На думку А.В. Венедиктова, у питанні відповідальності виявляється ступінь відособлення майна.

Регулювання відносин нормами цивільного права є основоположною родовою ознакою корпоративних правовідносин. Ця ознака наділена специфічними рисами, такими, як: законодавцем дозволено регулювання питань, що виникають у сфері функціонування відносин, самими корпораціями. Це є видимим за допомогою величезної кількості внутрішніх документів, що розробляються в самій корпорації і є обов'язковими для їх дотримання.

Проаналізувавши корпоративні правовідносини, можемо виділити основні ознаки, що впливають із самого поняття правовідносин, як основоположні ознаки цього феномена і видові ознаки, за допомогою яких ми характеризуємо власне корпоративні правовідносини (зокрема, це такі ознаки цивільних правовідносин, як: рівність учасників, автономія їхньої волі, майнова самостійність, майновий, компенсаційний характер відповідальності).

Література

1. Гегель Г. Энциклопедия философских наук. – М., 1974. – Т. 1.
2. Кононов С.В. Корпоративные правоотношения: понятие, признаки, сущность // Актуальные проблемы гражданского права: Сб. ст. – М., 2005. – С. 60-61. – Вып. 9.
3. Кравчук В.М. Корпоративне право: Наук.-практ. коментар законодавства та судової практики. – К.: Істина, 2005. – 720 с.
4. Пахомова Н.Н. Основы теории корпоративных отношений (правовой аспект) // Налоги и финансовое право. – М., 2004. – С. 9-11.
5. Сердюк Е.Б. Акционерные общества и акционеры: корпоративные и обязательственные правоотношения. – М.: Юриспруденция, 2005.
6. Харитонов Е.О., Саниахметова Н.А. Гражданское право Украины: Учебник. – 2-е изд. – Х.: Одиссей, 2005.
7. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. – СПб., 1908. – Т. 1.
8. Щербина О.В. Правове становище акціонерів за законодавством України. – К.: Юрінком Інтер, 2001.

УДК 347.15/17

Н.В. Волкова

ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ФІЗИЧНИХ ОСІБ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ)

Стаття 2 Цивільного кодексу України як учасника цивільних правовідносин виділяє фізичну особу. Життєва ситуація свідчить, що фізична особа є найпоширенішим суб'єктом права. При цьому слід звернути увагу, що кожна фізична